

Кримінальне судочинство і кримінально-процесуальне право; докази та їх представлення у кримінальному судочинстві

УДК 343.14

Килинник Наталія Олександрівна

студентка міжнародно-правового факультету

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Килинник Наталия Александровна

студентка международно-правового факультета

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Kylynnyk Nataliia

Student of International Law faculty

Yaroslav Mudryi National Law University

Ковальчук Ірина Анатоліївна

студентка міжнародно-правового факультету

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Ковальчук Ирина Анатольевна

студентка международно-правового факультета

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Kovalchuk Iryna

Student of International Law faculty

Yaroslav Mudryi National Law University

**ДО ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАЗАНЬ З ЧУЖИХ СЛІВ
К ПРОБЛЕМЕ ПРИМЕНЕНИЯ ПОКАЗАНИЙ С ЧУЖИХ СЛОВ
TO THE PROBLEM OF APPLICATION OF HEARSAY EVIDENCE**

Анотація. У цій статті аналізується проблема застосування показань з чужих слів як доказів, що сприймаються судом з метою ухвалення рішень, а також обґрунтовується необхідність внесення змін до

ст. 97 Кримінального процесуального кодексу України стосовно умов застосування такого виду доказу.

Ключові слова: *показання з чужих слів; допустимість доказів; кримінальне правопорушення; Кримінальний процесуальний кодекс України; Європейський суд з прав людини; Верховний Суд.*

Анотація. *В этой статье анализируется проблема применения показаний с чужих слов как доказательств, что воспринимаются судом с целью постановления решений, а также обосновывается необходимость внесения изменений в ст. 97 Уголовного процессуального кодекса Украины касательно условий применения такого вида доказательств.*

Ключевые слова: *показания с чужих слов; допустимость доказательств; уголовное правонарушение; Уголовный процессуальный кодекс Украины; Европейский суд по правам человека; Верховный Суд.*

Summary. *In this article, the problem of using a hearsay evidence as evidence perceived by the court to adjudicate is analyzed, and also the need to amend the article 97 of Criminal procedure code of Ukraine as to the conditions for the application of this type of evidence is justified.*

Key words: *hearsay evidence; admissibility of evidence; criminal offence; Criminal procedure code of Ukraine; European court of human rights; Supreme Court.*

Постановка проблеми. Процес гармонізації законодавства України відповідно до європейських стандартів поступово проходить упродовж усього періоду незалежності нашої держави, що стосується також і кримінального процесуального законодавства. При цьому певне пришвидшення адаптації українського кримінально-процесуального законодавства простежується на початку 2010-х років, зокрема, із прийняттям у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу

України. Однак разом із прийняттям абсолютно нового кодифікованого акту у ньому закріплюються певні досить суперечні положення, які, на нашу думку, входять у суперечність із гарантіями справедливого судочинства та здійснення неупередженого слідства стосовно підозрюваних, обвинувачених та засуджених. До числа таких суперечних положень можемо віднести й зачислення до числа доказів винуватості особи і показань із чужих слів, які хоча й існували й раніше, однак мали значно вищі вимоги для визнання їх допустимими доказами у справі порівняно із сучасними вимогами.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання застосування показань із чужих слів є достатньо суперечним, підлягало неодноразовому дослідженню, при цьому використанню такого доказу надається неоднозначна оцінка. Так, питання застосування у справі показань із чужих слів як доказу підлягало дослідженню такими вченими, як Г. Р. Крет, В. М. Лушпієнко, А. Ляш, В. Нор, В. Я. Лившиц, І. Л. Чернега, І. Я. Федорів, А. В. Панова, Н. Скідан та рядом інших дослідників.

Мета статті полягає у проведенні дослідження проблеми застосування показань із чужих слів як процесуальної форми доказів у кримінальному провадженні із врахуванням доктринальних досліджень, іноземного досвіду, а також виробленої практики як вітчизняних судів, так і Європейського суду з прав людини.

Виклад основного матеріалу. Положення про показання з чужих слів закріплене у положенні ст. 97 Кримінального процесуального кодексу України (далі по тексту – КПК України). Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 97 КПК України, показаннями з чужих слів є такі висловлювання, які, по-перше, надаються в усній, письмовій та іншій формах, і, по-друге, ґрунтуються саме на показаннях іншої особи. У вказаній статті, а саме в положеннях ч. 2, 5 зазначаються умови визнання показань із чужих слів

допустимими в розумінні КПК України доказами, тоді як, відповідно, у ч. б, 7 даної статті називаються підстави для визнання таких доказів недопустимими.

Розглянемо випадки допустимості показань з чужих слів як доказів:

1. Так, згідно з ч. 2 ст. 97 КПК України, показання з чужих слів визнаються допустимими доказами незалежно від наявності можливості проведення допиту особи, якою було надано первинні свідчення з приводу сприйнятого нею, однак зазначається на необхідності допустимості цих свідчень згідно з іншими правилами допустимості доказів. Водночас, суд має врахувати й такі обставини: у випадку правдивості значення для з'ясування конкретних обставин наданих показань та пояснень, а також встановлення їх важливості задля розуміння інших відомостей стосовно обставин кримінального правопорушення; наявність інших доказів, що підтверджують наявність фактів, які стверджуються за допомогою наданих показань та пояснень із чужих слів; обставини, за яких було надано первинні пояснення, з метою встановлення їх достовірності; переконливість даних стосовно факту надання первинних пояснень; фактор складності спростування таких показань і пояснень з чужих слів стороною, проти якої такі спрямовані; співвідношення показань зі слів особи, якою були надані первинні пояснення, із її інтересами; а також реальної можливості чи неможливості допиту особи, що надала первинні пояснення, при цьому критерії такої неможливості перелічуються у ч. 3 ст. 97 КПК України і ними є відсутність такої особи під час судового засідання з причин смерті або тяжкої фізичної чи психічної хвороби; відмови такої особи давати показання у суді внаслідок непідкорення вимогам суду; неприбуття за викликом до суду при не встановленні місця перебування шляхом проведення розшукових дій; перебування за межами України та відмова від дачі показань.

2. У розумінні ч. 5 ст. 97 КПК України, судом мають бути визнані за допустимий доказ показання з чужих слів, якщо встановлено факт створення підозрюваним, обвинуваченим умов неможливості проведення допиту особи стосовно надання нею первинних свідчень [1].

Донедавна застосовною була й норма ч. 4 ст. 97 КПК України, за якою докази, що містилися у показаннях з чужих слів, визнавалися допустимими й за умови погодження сторін на здійснення такого визнання, однак Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» її було виключено [2].

У свою чергу, у ч. 6, 7 ст. 97 КПК України зазначаються умови визнання показань із чужих слів недопустимими доказами:

1. Показання з чужих слів не може бути визнано допустимим доказом, якщо можливості підтвердження доказів, що надаються такими показаннями, іншими доказами, визнаними допустимими у розумінні КПК України, відсутні.

2. Показання з чужих слів не визнаються допустимими також і у випадку надання таких показань слідчим, прокурором оперативним співробітником чи іншою особою стосовно наданих слідчому, прокурору чи оперативному співробітнику під час ведення ними кримінального провадження пояснень осіб [1].

На нашу думку, досить легкий підхід до визнання показань із чужих слів допустимими доказами у розумінні ст. 97 КПК України 2012 року є достатньо невиправданим, адже, ризик наклепу є достатньо високим відносно підозрюваного, обвинуваченого з боку недоброзичливців. У цьому розумінні положення ч. 3 ст. 68 КПК України 1960 року значно більше відповідає вимогам справедливого правосуддя, адже ним закріплюється положення про невизнання доказами таких показань, що не мають відоме джерело походження, а також тих показань, що не можуть бути перевірені

наступним допитом особи, зі слів якої були надані такі показання [3]. При цьому, як зауважимо В. Я. Лівшиц, лише у виключних випадках допустимими могли бути визнані такі показання з чужих слів, після яких не було проведено допиту свідка, з чийх слів було надано показання, за умови очевидної неможливості проведення такого допиту у зв'язку з тими чи іншими вагомими обставинами [4].

Досліджуючи досвід іноземних держав, пропонуємо зупинитися й на положенні КПК Молдавської республіки, а саме п. 6, 9 ч. 1 ст. 94, відповідно до яких недопустимими доказами визнаються такі, що походять із джерела, перевірка якого у судовому засіданні видається неможливою, а також такі, які не було досліджено під час судового розгляду [5]. Такий підхід видається дещо подібним до закріпленого в ч. 3 ст. 68 КПК України 1960 року та, на нашу думку, видається цілком обґрунтованим та доцільним.

Подібний підхід ілюструє й кримінально-процесуальне законодавство Федеративної республіки Німеччина (далі по тексту – ФРН). Так, відповідно до пар. 250 КПК ФРН, свідки та інші особи мають бути допитані безпосередньо у судовому засіданні, тоді як протоколи їх допиту чи письмові пояснення на етапі досудового розслідування не визнаються доказами [6].

Дещо відмінним видається підхід кримінального процесуального законодавства держав англо-американської правової системи. Зокрема, досить яскраво ілюструється нерозвиненість даного виду доказів у вітчизняній правовій системі, порівнюючи її з американською та британською. Так, у Сполучених Штатах Америки, на відміну від України, передбачається письмове зобов'язання стосовно надання правдивих показань особою, а також наявна можливість притягнення до відповідальності за надання неправдивих свідчень (на відміну від України, де такого притягнення до відповідальності за давання неправдивих показань з чужих слів не передбачено), присутність суду при проведенні

безпосередньо у судовому засіданні такої особи з одночасним спостереженням за його емоціями, реакціями тощо, можливість проведення перехресного допиту у присутності суду таких осіб для з'ясування причин розходження показань між особами [7, с. 179]. Що ж стосується британської правової системи, то, відповідно до положень Закону про кримінальне правосуддя, закріплюються два основні положення стосовно використання таких показань із чужих слів: по-перше, заборонено використання доказів, які характеризуються невідомим походженням та неможливістю їх перевірки за допомогою перехресного допиту, і, по-друге, право свідка на відмову від надавання показань у виключних, передбачених законом, випадках [8].

Фактично, піддавши аналізу положення іноземних кримінальних процесуальних актів, можемо простежити наявність значно вищих вимог у порівнянні з передбаченими КПК України стосовно допустимості показань із чужих слів як доказів. Зокрема, на нашу думку, вимога наступної перевірки наданих у такий спосіб показань шляхом допиту особи, що дала первинні свідчення, видається логічною та необхідною, такою, що забезпечує докази властивістю належності, тобто властивістю того, що такі докази здатні вказувати на достовірні факти; більше того, як бачимо, схожа норма міститься й у іноземних кримінально-процесуальних актах, таким чином не наділяючи будь-які показання з чужих слів доказовою силою в судовому засіданні.

У наукових колах теж неоднозначно ставляться до показань із чужих слів як доказу. Досить резонно зазначив із цього приводу Г. Р. Крет, який зауважив, що такі показання можуть виявитися надзвичайно корисними при виявленні з наступним допитом безпосередніх свідків тієї чи іншої події, аналізі інформаційного першоджерела, а також достовірності інших джерел доказів, таких як документи, речові докази тощо [9, с. 255]. В. Нор не виключає можливості використання показань із чужих слів, однак, на його

переконання, допустимими не можуть визнаватися показання з чужих слів, якщо особа, що дає такі показання, не може назвати точного джерела отримання такої інформації типу «десь чув», «хтось казав», «про це знають усі» і тому подібне [10].

Не дивлячись на прийняття даного виду доказів за такий, що має право на існування у вітчизняному кримінально-процесуальному законодавстві, дослідниками неодноразово було вказано на суперечне формулювання положень ст. 97 КПК України. Зокрема, Г. Р. Крет акцентував увагу на суперечності даної статті та принципу безпосередності дослідження судом показань, речей та документів, адже суд не в змозі дослідити відомості, наявні у показаннях такої особи, на які така особа посилається. Іншим аспектом, що викликає незгоду вченого, є формулювання певного ряду підстав для визнання допустимими показань із чужих слів; так, науковцем для прикладу було обрано положення п. 1 ч. 3 ст. 97 КПК України, згідно із яким судом може бути визнано факт неможливості допиту певної особи безпосередньо у судовому засіданні, серед іншого, через її тяжку психічну хворобу, адже, на його думку, за вказаних умов виникає ситуація, коли судом визнаються допустимими показання зі слів психічно хворої особи без належної перевірки, по-перше, достовірності та правдивості згаданої інформації і, по-друге, реальності сприйняття такої інформації та точність її відтворення [9, с. 256-257]. Аналогічними за змістом є аргументи А. О. Ляша, який зазначає, що наслідком більшості психічних захворювань є нездатність або обмеження здатності усвідомлення об'єктивної реальності, її оцінки, наслідком чого показання зі слів даної людини стають надзвичайно ненадійними [11].

Протилежною позицією стосовно можливості застосування показань із чужих слів як доказів являється позиція І. Л. Чернеги. Вченим зазначається, що закріплення у новому КПК України положення ст. 97 даного кодексу є кроком назад у розвитку, повернення до часів, коли

достатнім для затримання особи у зв'язку з нібито вчиненням нею кримінального правопорушення було повідомлення про таке вчинення. При цьому включення їх у правозастосовну практику має наслідком виключно виникнення ряду проблем. По-перше, вчений досить доречно підіймає питання обставин надання первинних показань, адже невирішеною проблемою видаються способи встановлення обставин надання первинних показань, окрім тих самих, про які зазначає сама допитувана особа, а також випадків надання власним показанням допитуваного статусу показань з чужих слів самою ж допитуваною особою з метою приховання власних інтересів у результативності розгляду справи, що значно ускладнює з'ясування надійності та достовірності наданої інформації. Іншим аспектом проблематики застосування на практиці показань із чужих слів, на думку І. Л. Чернеги, є потенційна ненадійність самих показань із чужих слів, адже імовірність того, що показання іншої особи будуть спотворені допитуваною особою, являються достатньо високими, на що є кілька причин: умисне спотворення показань іншої особи, заінтересованість допитуваного у результатах судового розгляду, особливий підхід до світосприйняття, особливий психічний стан, фізичні вади типу слуху, зору тощо [12].

Тобто, доходимо до висновку, що, дійсно, у науковому середовищі ставлення до такого виду доказів, як показання з чужих слів, є дещо відмінним та неоднозначним.

Висловив свою позицію стосовно даного виду доказів також і Європейський суд з прав людини (далі по тексту – ЄСПЛ). Зокрема, у своєму рішенні «Костовський проти Нідерландів» ЄСПЛ зазначив, що Європейською конвенцією не забороняється використання інформації, одержаної з анонімних джерел, на етапі розслідування, однак у подальшому неможливе використання таких доказів самих по собі як достатніх, адже це прямо порушує гарантії, що надаються, серед іншого, і Європейською конвенцією, стороні захисту [13].

У свою чергу, аналізуючи практику Верховного Суду (далі по тексту – ВС), пропонуємо звернути увагу на окрему думку судді Буценка А. П. до постанови колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 5 червня 2018 року в справі № 360/1378/16-к. Суддею було зазначено, що постановка обвинувачення на чутках є достатньо небезпечним явищем, через що судами має приділятися окрема увага до їх застосування у процесі доведення винуватості [14].

Висновок. Дослідивши вітчизняний та закордонний досвід застосування показань із чужих слів як різновиду доказів, що має сприймати та оцінювати суд під час судового розгляду, а також проаналізувавши доктринальні дослідження та судову практику ЄСПЛ і ВС, доходимо до висновку про неоднозначність даного явища, а також значну його суперечність. Показання з чужих слів нерідко порівнюють із показаннями з чуток або ж навіть наклепів, що явно вказує на достатню небезпечність застосування їх як доказів у справі.

Показання з чужих слів, на нашу думку, дійсно мають право на існування в кримінальному процесуальному законодавстві як різновид доказів, адже є корисними при з'ясуванні наявності свідків, що здатні надати первинні показання стосовно сприйнятих ними фактів. Окрім того, обережному застосуванню підлягають такі показання також у випадках, коли відсутні інші докази винуватості тієї чи іншої особи у конкретній справі.

Однак вважаємо за необхідне змінити формулювання положень ст. 97 КПК України, адже, перш за все, її положення дійсно суперечать засаді безпосередності дослідження судом показань, речей та документів; по-друге, відсутність нормативно закріпленого обов'язку перевірки наданих показань із чужих слів забезпечує можливість використання наклепів та чуток як доказів у справі; по-третє, абсурдною видається закріплена в п. 1 ч. 3 ст. 97 КПК України підстава неможливості допиту особи, а саме така

неможливість через відсутність підчас судового розгляду внаслідок психічної хвороби, адже самі по собі показання психічно хворої, тобто обмежено дієздатної чи недієздатної особи, вже самі по собі мають викликати значні сумніви в суду.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13 квітня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66252
3. Кримінальний процесуальний кодекс України № 1001-05 від 28 грудня 1960 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>
4. Лившиц В. Я. Принцип непосредственности в советском уголовном процессе / В.Я. Лившиц; [Отв. ред. М.С. Строгович]. М.; Л.: Издательство АН СССР, 1949. 208 с.
5. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова № 122-XV от 14 марта 2003 года. URL: http://pravo.org.ua/files/____.pdf
6. Уголовно-процессуальный кодекс Германии. Википедия. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%81%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B8#%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF%D1%8B
7. Лушпієнко В. М. Показання з чужих слів за законодавством України та іноземних держав / В. М. Лушпієнко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2017. № 43 (2). С. 177-181.

8. Criminal Justice Act 2003. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/contents>.
9. Крет Г. Р. Допустимість показань з чужих слів як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні / Г. Р. Крет // Прикарпатський юридичний вісник. 2014. № 2 (5). С. 254-262.
10. Нор В. Свідок у кримінальному процесі України: коло осіб, предмет показань та свідоцький імунітет / В. Нор. URL: <http://www.lawyer.org.ua/?w=p&i=13&d=329>
11. Ляш А. Показання з чужих слів: норма, яка підлягає виключенню з КПК України // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави» (20-21 травня 2015 р., м. Київ) / Укладачі: І. Голосніченко, Т. Чепульченко, В. Пряміцин. 240 с.
12. Чернега І. Л. Показання з чужих слів: новела чи регрес? URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8525/%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D0%B3%D0%B0%20%D0%9F%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B7%20%D1%87%D1%83%D0%B6%D0%B8%D1%85%20%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B2%20%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D0%B0%20%D1%87%D0%B8%20%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%81.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
13. Рішення ЄСПЛ у справі «Костовський проти Нідерландів» від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_089
14. Окрема думка судді Буценка А. П. до постанови колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 5 червня 2018 року у провадженні № 51-2329км18 (справа № 360/1378/16-к). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74777453>